

Mahpus Öğrencilerin Benlik Sunumları: Dramaturjik İlkeler, Damga ve Total Kurum

The Self-presentation of Imprisoned Students: Dramaturgical Principles, Stigma and Total Institutions

HASAN HÜSEYİN AYGÜL* - GÖKÇE ÇELİK** - ALARA FULYA ŞENSOY***

*Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, hasanhuseyinaygul@akdeniz.edu.tr

** Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, g.gokcecelik@gmail.com

*** Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, alarafulya@gmail.com

Özet: Türkiye’de hükümlü bireylerin yararlanabildiği ve genel itibariyle cezaevi/ceza infaz kurumu eğitim hizmetleri olarak ifade edilen çeşitli eğitim programları (temel eğitim, yaygın eğitim, uzaktan eğitim, mesleki eğitim ve kütüphane destek hizmetleri gibi) bulunmaktadır. Bu eğitim imkânlarından biri de herhangi bir yükseköğretim kurumuna devam ederken tutuklanan veya hüküm giyen öğrencilerin veya cezaevindeyken üniversite sınavını kazanan kişilerin (sadece açık ceza infaz kurumlarındaki hükümlülerin) yararlanabildiği örgün yükseköğretim programıdır. Birtakım kısıtlara bağlı olarak eğitim hakkı çerçevesinde mahpus öğrenciler eğitim-öğretim dönemi boyunca haftalık ders programlarına istinaden üniversiteye gidebilmekte ve sonrasında tekrar cezaevine dönmektedir. Bu çalışma birbirinden oldukça farklı iki kurumsal kimliğin taşıyıcısı olan mahpus öğrencilerin benlik sunumlarını konu edinmektedir. Hapishane duvarlarını aşan bir benliğin tasvirini yaparken yabancı, öteki, dışlanmış ve marjinalleştirilmiş (damgalanmış) bir bireyin hem hapishanedeki (total kurum) hem de üniversitedeki benlik sunumlarının aktarılması amaçlanmış ve bu amaç doğrultusunda mahpus öğrencilerin (i) gündelik yaşamlarındaki yapı etmelerine, (ii) kendini diğerlerine nasıl açtığına, (iii) başkalarının kendisi hakkındaki izlenimlerini nasıl yönlendirdiğine ve denetlediğine, (iv) performansını izleyicilere sunarken neleri yaptığına ve/veya yapmadığına odaklanılmıştır. Bu kapsamda Antalya E Tipi Açık Cezaevinde bulunan ve örgün yükseköğretim hakkından yararlanan 8 kişiyle derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Elde edilen veriler “dramaturjik ilkeler”, “total kurum” ve “damga” teorileri çerçevesinde yorumlanmıştır. Araştırma sonucunda mahpus öğrencilerin gündelik yaşamdaki benlik sunumlarının kurumsal dünyalara (hapishane ve üniversite) ve kurumsal kimliklere bağlı olarak (suçlu ve öğrenci) değiştiği ayrıca örgün eğitim vasıtasıyla bireylerin benliklerini yeniden kurgulayabildikleri veya kurum öncesi benliğe geri dönüş yaptıkları belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Benlik, Damga, Dramaturji, Mahpus Öğrenci, Total Kurum.

Abstract: There are various programmes of education, which convicted individuals are able to take advantage of and which are generally expressed as prison/penal institution educational services, in Turkey (such as basic education, widespread education, remote education, vocational training and library support services). One of these opportunities for education is the formal programme of higher education, which students, who were either impounded or convicted while continuing an institution of higher education, or who gained a place at university through the university examination while in prison (the convicted individuals in open penal institutions only), can benefit from. Students who are in prison are able to attend universities in line with their weekly programmes of education, during the academic period, within the framework of their right to education and subject to certain criteria, and then return to the penal institutions after their courses. The subject of this study is the self-presentation of imprisoned students, who carry two corporate identities, which are considerably different from each other. The aim is to convey the self-presentations of individuals, who have been marginalised, ostracised and excluded while depicting an identity which transcends the walls of prisons, in both the penal institutions (total institution) and universities. In line with this aim, focus has been placed on (i) the things imprisoned students do in their daily lives, (ii) how they present themselves to others, (iii) how they direct and control the perceptions of others about them and (iv) what they do and don’t do when presenting their performances to the audience. Within this framework, in depth interviews were held with 8 individuals, who are inmates of the Antalya E Type Open Penal Institution and who have utilised their right for a formal higher education. The data which was obtained has been interpreted within the framework of the theories of “dramaturgical principles”, “total institutions” and “stigma”. As a result of the study, it was determined that the self-presentations of imprisoned students in their daily lives varied depending on the institutional worlds (prison and university) and corporate identities (convict and student), and that the individuals were able to reconstruct their identities through formal education or return to their identities prior to the institution.

Key words: Identity, Stigma, Dramaturgy, Imprisoned Student, Total Institution.

Giriş

Türkiye’de hükümlü bireylerin yararlanabildiği ve genel itibariyle cezaevi/ceza infaz kurumu eğitim hizmetleri olarak ifade edilen çeşitli eğitim programları (temel eğitim, yaygın eğitim, uzaktan eğitim, mesleki eğitim ve kütüphane destek hizmetleri gibi) bulunmaktadır. Bu eğitim imkânlarından biri de herhangi bir yükseköğretim kurumuna devam ederken tutuklanan veya hüküm giyen öğrencilerinveyacezaevindeyken üniversite sınavını kazanan kişilerin (sadece açık ceza infaz kurumlarındaki hükümlülerin) yararlanabildiği örgün yükseköğretim programıdır.Kazandığı üniversitenin kurumla aynı belediye sınırları içinde olması, okulun/üniversitenin hükümlü öğrenciyi kabul etmesi ve okula gidiş-geliş ve diğer tüm masrafların daöğrenciyeye ait olması gibi birtakım kıstaslara bağlı olarak mahpus bireyler örgün yükseköğretimimkânından yararlanabilmektedir (www.cte.adalet.gov.tr). “Eğitim hakkı” çerçevesinde“mahpus öğrenciler” eğitim-öğretim dönemi boyunca haftalık ders programlarına istinaden üniversiteye gidebilmekte ve sonrasında tekrar cezaevine dönmektedir.

2017 yılında, Akdeniz Üniversitesi’nin çeşitli bölümlerinde öğrenci olan mahkûmlarla belirli aralıklarla bir dizi derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir.Bu görüşmeler sonucunda örgün yükseköğretimdeki mahpus bireylerin eğitim sürecine katılma nedenleri, eğitim süreci ile ilgili deneyimleri ve bu deneyimler neticesinde meydana gelen kişisel değişim ve dönüşümler ve son olarak eğitim süreçlerinde karşılaşılan problemler ve beklentiler tespit edilmiştir. Araştırma sürecinde “mahpus öğrencilerin” farklı mekânlarda (hem cezaevinde hem de üniversitede) farklı kurumsal kimlikleri taşımalarının (hem hükümlü hem öğrenci) farklı benlik imajlarının üretilmesine neden olduğu gözlenmiştir. Buna göre hükümlü bireyler iki kurumsal kimliği aynı anda taşımaktadır: Eğitim faaliyetleri süresince üniversitede olan ve öğrenci kimliğini taşıyan “mahpus öğrenciler”, dersleri bitince tekrar cezaevine dönmektedir. Şüphesiz bu durum “mahpus öğrencilerin” benlik sunumlarının da farklılaşmasına sebebiyet vermektedir. Gündelik hayatın akışı içindeki sayısız toplumsal etkileşimler ve karşılaşmalar bulunmaktadır. Öte yandan birbirinden çok farklı kurumsal kimliklere aynı anda sahip olan bireylerin gündelik yaşamına dair örneklere tanıklık etmek pek mümkün değildir. Bu çerçevede Erving Goffman’ın “dramaturjik ilkelerinin”, “mahpus öğrencilerin” benlik imgelerinin anlaşılması noktasında kullanışlı olabileceği düşünülmüştür. Bir tarafta suçlu kimliğini taşıyan, hapisane kültürünü içselleştiren ve “total kurum” yapısına uyum sağlayan diğer yanda öğrenci kimliğini taşıyan, üniversite kültürüne ve farklı bir kurumsal yapıya adapte olmayan çalışan bireylerin benlik sunumlarının ortaya koyulmasının anlamlı olacağı öngörülmüştür. Bu bağlamda “dramaturjik ilkeler”, “total kurum” ve “damga” teorilerinden yararlanılarak hapisane kültürü ve burada kurgulanan benlik imgeleri ile üniversite kültürü ve burada sergilenen benlik imgeleri aktarılmaya çalışılmıştır.

Toplumsal Etkileşimlerin ve Karşılaşmaların Dramaturjik İlkeleri

Erving Goffman (1922-1982), klasik teorisyenlerin kabul görmüş geleneksel çizgisini aşarak, farklı teorileri bir araya getirerek ve kendi gözlemleriyle uyarlayarak gündelik yaşamın bireyler tarafından tekrar tekrar tecrübe edilmesini ve nihayetinde söz konusu deneyimlerin/etkileşimlerin sonucunda toplumsal düzenin nasıl inşa edildiğini ve işlediğini resmetmeye çalışmış 20. yüzyılın önemli isimlerinden biridir. *Gündelik Yaşamda Benliğin Sunumu* (1956) adlı eseri simgesel etkileşimci kuramın genel bir görünümü gibi durmaktadır. Öte yandan gündelik hayatın akışını dramaturjik ilkeler üzerinden ele alması onun özgün yanıdır. Goffman (2009, s.13) nevi şahsına münhasır terminolojisiyle (aktör, performans, sahne, vitrin, arka bölge, oyuncular, seyirciler ve dışarıdakiler gibi) gündelik yaşamdaki aktörün yapıp etmelerini ve kendini diğerlerine nasıl sunduğunu, başkalarının kendisi hakkındaki izlenimlerini nasıl yönlendirdiğini ve denetlediğini, aktörün performansını izleyicilere sunarken neleri

yapabileceğini veya yapamayacağını örnek çalışmalara, gayri resmi hatıralara ve gözlemlerine başvurarak aktarır. Bu aktarım gündelik hayatın bir oyun/tiyatro gibi algılanmasına neden olur. Fakat dünya bir sahneden çok daha fazlasıdır.¹

Aktörün belli bir gözlemciye belli bir süre boyunca gerçekleştirdiği faaliyetlere “performans”, bir rutinin/rolün sergilenmesi sırasında işbirliğinde bulunan bireyler kümesine “performans takımı/takım”, bireyin performansını gözlemcilere aktarırken kullandığı standart donanımına “vitrin”, belli bir performansın sunulduğu/sahnelendiği yere “vitrin (ön) bölgesi” ve son olarak gayri resmi ve samimi etkileşimler için bir kaçış noktası olan “arka bölge/sahne arkası”nın varlığı söz konusu teorisinin kavramsal haritasını oluşturmaktadır (Goffman, 2009, s.33, 81, 84, 112). Bu kavramsal dünyanın okuması şu şekildedir:

Bireyin kendisini başkalarına açması diğer bir ifadeyle kendini ifade edecek şekilde (bilinçli ya da bilinçsiz) davranması, bunu yaparken rollerine uygun maskeler takınması ve böylelikle gözleyen kişi/kişiler üzerinde bir izlenim bırakması yüz yüze etkileşimin (Goffman, 2009, s.16) diğer bir ifadeyle toplumsal etkileşimin doğasıdır. Yüz yüze etkileşimler sırasında kişi/aktör belli bir rutini/rolü yerine getirmek için kolektif temsile sahip vitrinler arasında bir seçimde bulunur (Goffman, 2009, s.38). Bu durum kişinin kendinden önce de varolan kendisinden sonrada varolacak olan kurumsal dünyayı üretmesi ile ilgilidir. Vitrinler oradadır ve tarihselliği ifade etmektedir. Bu noktada nesnelir yani bağlayıcı bir etkiye sahiptir. Bir rutinin sahnelenmesinde kullanılan vitrinler izleyici üzerinde beklenen etkiyi bırakması için performansın sunulduğu toplumun anlayışına ve beklentilerine de karşılık gelmesi gerekir. Yani rutin sergilerken gösterilen performans ve kullanılan vitrin aslında kalıba sokulmuş, uyarlanmış kısacası toplumsallaştırılmıştır. Böylelikle aktör çoğu zaman idealize edilmiş bir dünyanın izlenimini ayrıca resmi olarak onaylanmış meşru bir düşünceyi veya davranışı seyircisine aktarır (Goffman, 2009, s.40-45).

Belli bir rutini/rolü içeren performanslar için oluşturulmuş farklı vitrinlerden yine “seyirci ayırımına” bağlı olarak da farklı performanslar ve vitrinlerden söz edilebilir. Aktör bir rolü/rutini sergilerken kullandığı bir seti başka seyirci(ler) için kullanmayabilir. Bunun sebebi her seyircinin oyuncu açısından aynı anlama sahip olmamasıdır. Oyuncu sahnelemiş olduğu performansının izleyicisine kendine özgü ve özel bir yönü olduğu izlenimini verebilir (Goffman, 2009: 57). Bu durum yüz yüze etkileşimlerin karmaşık doğasının anlaşılmasının neden zor olduğunu gösterir. Çünkü çoğu zaman sahte izlenimler, yanlış benlik sunumları, arsız yalanlar ve kandırmalar gündelik hayatın bir parçasıdır (Goffman, 2009, s.70). Buna karşın toplumsal anlayış, kişiden ait olduğu toplumsal kimliğe/gruba/sınıfsal konuma/statüye uygun görüntüye sahip olmasını ayrıca benzer tutum ve davranışlar sergilemesini bekler (Goffman, 2009: 80). Kişisel görünüş (vitrin) ve davranışlar (performans) arasındaki denge, sergilenen oyunun ciddiye alınmasını ve/veya başarılı olmasını sağlar. Seyircinin alacağı ilk izlenim bu noktada önemlidir. Çünkü olası bir yanlış izlenim performansı anlamsız kılabilir. Bu nedenle kişi rolünü yerine

¹ “Etkileşimci gelenek”, “sembolik etkileşimcilik” veya “Şikago okulu”, “Şikagogeleneği” olarak da bilinmektedir. Toplum felsefecisi George H. Mead’ın (1863-1931) çalışmalarını derleyen öğrencilerinden Herbert Blumer (1900-1986) ve arkadaşları William I. Thomas, Robert E. Park ve Everett Hughes tarafından geliştirilmiştir. İkinci kuşak etkileşimler ise Howard Becker, Fred Davis, Gregory Stone ve Erving Goffman’dır. Makro düzeydeki toplumsal yapısal değişkenleri esas alan teorilerin aksine mikro düzeydeki toplumsal etkileşimleri ve karşılaşmaları açmılayan bu yaklaşım, toplumsal gerçekliğin (anlamlı) semboller üzerine kurulu olduğunu iddia eder. Dil gibi söz konusu anlamlı semboller, toplumsal süreçler sonucunda ortaya çıkar ve paylaşılır. Zihin kapasitesine ve (toplumsal bir kurgu olan) benliğe sahip birey diğerleriyle etkileşimde bulunarak hem bu semboller öğrenir hem toplumsal bir düzene uyar hem de gündelik hayatın üretimini sağlar. Bir teori olup olmadığı tartışmalı olsa da simgesel etkileşimcilik, böylelikle toplumsal düzen ve değişme örüntülerini açıkladığını iddia eder (bkz. Wallace & Wolf, 2012; Cuff vd., 2013).

getirirken giyim kuşamından mimiklerine kadar belirlenmiş setlerden ve davranış kalıplarından yararlanır.

Goffman'a (2009, s.112) göre bastırılan gerçeklerin kendilerini gösterdiği ve kişiye karakterden sıyrılmama/çıkma imkânı tanıyan alanlar da vardır. Goffman'ın "arka bölge" ya da "sahne arkası" olarak ifade ettiği bu alanlar oyuncuların gayri resmi, samimi ve rahat davrandıkları yerlerdir. Örneğin bir garson mutfaktan yemek alanına geçerken bütün nezaketiyle müşteriye yaklaşabilir hatta müşterinin kaba davranışı karşısında saygısını muhafaza edebilir ancak mutfak kısmına tekrar geçtiğinde (sahne arkası) bu davranışlar yerini bir öfke patlamasına bırakabilir. Bu manada sahne arkası kişiye kendisi olma imkânı tanıyan bir alandır.

Goffman (2009, s.132) bu iki bölgeye ek olarak "dışarı" olarak isimlendirdiği bir üçüncü bölgeyi de ekler. Bu bölge geriye kalanları diğer bir ifadeyle iki bölge dışında kalan her yeri kapsar, toplumsal düzen hakkındaki sağduyu ile uyuşur ve süregelen gündelik hayatın farklı bir görüntüsünü verir. Örneğin herhangi bir performans referans olarak ele alınırsa, bu performansın işlevine göre üç kritik rolü olduğu varsayılabilir: performansı sahneleyenler yani oyuncular, performans tarafından hedeflenenler yani seyirciler ve performansta rolü olmayan ve onu gözlemleyenler yani dışarıdakiler. Böylelikle Goffman (2009, s.140) kişide benlik sunumunun yanı sıra öteki anlayışının da nasıl geliştiğini açıklamış olur.

Bütün bu etkileşimler ağır resmi, kesintisiz, incelikli ve bilinçli gibi algılanabilir. Oysa çelişkiler kadar çam devirmeler ya da rezaletler de gündelik yaşamın bir parçasıdır (Goffman, 2009, s.216). Öte yandan kişinin kendisinin inanmadığı bir gösteriyi sürdürmesi (yabancılaşma) veya kişinin kendisi ya da seyircisi hakkındaki kararsızlıkları gibi durumlar dabireylerin diğer dramaturjik halleridir (Goffman, 2009, s.221). Doğru şekilde tasarlanmış ve canlandırılmış sahne ile kişi (aktör) seyircisine güvenilir bir imaj sunmaya çalışır. Oysa canlandırılan bir karakter olarak benlik organik bir şey olarak değildir. Bu nedenle asıl mesele dramatik etkinin inandırıcı olup olmayacağıdır. Nihayetinde benlik üretiminin ağır aksak işleyen mekanizması yeri geldiğinde çökebilmektedir (Goffman, 2009, s.234, 235).

Dramaturjik ilkeler okuyucusuna şunu söylemektedir: Birey sosyalizasyon süreci ile gündelik yaşamdaki etkileşimlerin doğasını öğrenir ve buna istinaden benliğini diğerlerine açar. Topluma katılma "dili kullanma" ve "diğerinin rolünü almayı" zorunlu kılar. Toplumsal kontrolü ve temel toplumsal etkileşimleri içeren bu süreçler sonucunda birey, nesnel bir dünyayı içselleştirerek bir nesne olarak benlik imgelerini üretir. Böylelikle kişi başkalarının gözünden kendini değerlendirebilme ve özdenetimini sağlayabilme imkânına sahip olur. Bu bakımdan benlik (ferdi benlik ve sosyal benlik) toplumsal süreçler çerçevesinde gelişen ve idame ettirilen bir gerçekliktir (bkz. H. Mead'tenakt. Turner vd., 2010, s.490, 518-519). Nihayetinde gündelik yaşamın yüz yüze etkileşimler vasıtasıyla bireyler (özneler) tarafından üretilen "nesnel" bir gerçeklik olduğu anlaşılır.

Benlikimgelerinin aktarımları ile üretilen ve sürdürülen bir dünyanın işleyişini açıklamaya çalışan Goffman *Timarhaneler* (1961), *Damga* (1963), *Etkileşim Ritüelleri* (1967), *Kamusal Alanda İlişkiler* (1971) ve *Toplumsal Cinsiyetin Sunuluşu* (1979) gibi çalışmaları ile toplumsal karşılaşmaların mikro düzeydeki incelemelerini açılar. Bu incelikli uğraş; toplumsal kimliğe, toplumsal cinsiyet kalıplarına, mekânsal farklılaşmalara, kurumsal dünyalara ve sayısız diğer alanlara varıncaya kadar toplu yaşamın tüm karşılaşma ve etkileşim biçimlerini kapsar.

Araştırmanın Metodolojisi

Bu çalışma birbirinden oldukça farklı iki kurumsal kimliğin taşıyıcısı olan mahpus öğrencilerin benlik sunumlarını konu edinmektedir. Hapishane duvarlarını aşan bir benliğin tasvirini yaparken yabancı, öteki, dışlanmış ve marjinalleştirilmiş (damgalanmış) bir bireyin hem hapishanedeki (total kurum) hem

de üniversitedeki gündelik yaşamlarını ve benlik sunumlarını aktarma, bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Bu kapsam ve amaç çerçevesinde araştırmada yanıtları aranan sorular şu şekildedir:

- Cezaevindeki hükümlü bireyin benlik imgesi ve bu benliği üreten toplumsal süreçler nelerdir?
- Üniversitedeki mahpus öğrencinin benlik imgesi ve bu benliği üreten toplumsal süreçler nelerdir?

Araştırmanın temel sorgu alanlarını irdeleyebilmek için mahpus bireylerin (i) gündelik yaşamlarındaki yapıp etmelerine, (ii) kendini diğerlerine nasıl açtığına, (iii) başkalarının kendisi hakkındaki izlenimlerini nasıl yönlendirdiğine ve denetlediğine, (iv) performansını izleyicilere sunarken neleri yaptığına ve/veya yapmadığına kısacası Goffman'ın “dramaturjik ilkelerine” başvurulmuştur.

Araştırmacının öğretim üyesi, görüşülen kişilerin de öğrenci olması nedeniyle ortaya çıkabilecek “sembolik şiddetin” azaltılmasına yönelik olarak çalışmada, Bourdieu'nun (1999, s.608, 609) “aktif ve metodik dinleme” tekniği kullanılmıştır. Bu tekniğin amacı, araştırmacı ile görüşülen kişi arasındaki toplumsal hiyerarşinin, yani kişinin sahip olduğu sermaye türlerinin ortaya çıkarmış olduğu toplumsal asimetrisini telafi etmek ayrıca görüşme esnasında kurulan dilsel ve sembolik etkileşimin yönlendirici olmadan gerçekleşmesini sağlamaktır. Böylelikle araştırmacı, görüşülen kişinin dilini, görüşlerini, duygularını ve düşüncelerini kontrollü bir şekilde taklit ederek, kendine yönelik düşünümSELLİK (reflexivity) görevini yerine getirir. Araştırmacı ile görüşülen kişi arasındaki mesafenin daraltılması için görüşmeler üniversite yerleşkesi içinde gerçekleştirilmiştir. Öğrencilerle ders esnasında ve sonrasında etkileşim içinde olmak ayrıca onların gündelik hayatlarına tanıklık etmek çalışmanın gözlem vasıtasıyla bilgi üretilmesine de katkı sağlamıştır.

Çalışmanın gerçekleştirildiği tarihte Antalya E Tipi Açık Cezaevinde bulunan ve örgün yükseköğretim hakkından yararlanan 16 kişi vardı. Kartopu örneklemeyle (snowballsampling), olguya ilişkin problemin taşıyıcısı olarak bilinen ve ulaşılabilir olan 8 kişiyle derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. 13 saat 39 dakikalık veri çalışmanın boyutlarını ortaya koymaktadır. Elde edilen veriler “dramaturjik ilkeler”, “total kurum” ve “damga” teorileri çerçevesinde yorumlanmıştır

Katılımcıların Olgusal Kimlikleri

Katılımcıların olgusal bilgilerine dair bilgiler aşağıda özetlenmiştir. Görüldüğü üzere mahpus öğrencilerin cezai geçmişleri bulunmamaktadır. Diğer yandan eğitim seviyelerinin yüksek olduğu görülmektedir. Çocuk yaşta cezaevine giren bireyler de dâhil olmak üzere hapis hane koşulları, onları eğitim sürecinden koparmamıştır. Son olarak aileleriyle olan iletişimleri kuvvetlidir. Bu üç durum onları hapis hane kültüründen ve suçtan uzaklaştırarak, onların eğitim kurumlarında yer almalarını sağlamaktadır.

G1: Uyuşturucu madde ticareti ve kullanma suçundan 8 yıl 4 ay hapis cezası almıştır. Yaşı 25'tir. Cezai geçmişi yoktur. Konaklama İşletmeciliği öğrencisidir. Geçimini ailesi sağlamaktadır.

G2: Kasten öldürme suçundan dolayı müebbet hapis cezası almıştır. Cezai geçmişi yoktur. Yaşı 44'dür. Konaklama İşletmeciliği öğrencisidir. Taşınmaz mülkünün kira getirisi ile geçimini sağlamaktadır.

G3: Kasten yaralama suçundan dolayı 12,5 yıl hapis cezası almıştır. Cezai geçmişi yoktur. Yaşı 37'dir. Tıp hekimidir. Sanat Tarihi öğrencisidir. Daha önce bir önlisans programını da cezaevindeyken tamamlamıştır. Ayrıca 2017-2018 öğretim yılında Turizm Fakültesi'ni kazanarak, yabancı dilini geliştirmeyi ve ileride başka bir ülkede mesleğini yapmayı planlamaktadır. Kardeşlerinin maddi yardımları ile geçimini sürdürmektedir.

G4: Kasten öldürme suçundan dolayı 20 yıl hapis cezası almıştır. Cezai geçmişi yoktur. Yaşı 47'dir. Ziraat mühendisidir. Sosyoloji Bölümü öğrencisidir. Daha önce iki önlisans programını da cezaevindeyken tamamlamıştır. G4 iki çocuk sahibidir. Geçimini kendi karşılamaktadır.
G5: Kasten öldürme suçundan dolayı 12 yıl hapis cezası almıştır. Cezai geçmişi yok ancak babası ve amcalarının var. Yaşı 21'dir. Cezaevindeyken açık öğretim lisesini tamamlamıştır. Gaz ve Tesiatı Teknolojisi öğrencidir. Geçimini ailesi karşılamaktadır.
G6: Öldürmeye teşebbüs suçundan dolayı 6 sene 3 ay hüküm giymiş ve geçtiğimiz aylarda tahliye olmuştur. Yaşı 27'dir. Cezaevindeyken açık öğretim lisesini tamamlamıştır. Arkeoloji Bölümü öğrencisidir. Cezai geçmişi yoktur. Geçimini ailesi karşılamaktadır.
G7: Kasten öldürme suçundan dolayı 15 yıl hapis cezası almıştır. Cezai geçmişi yoktur. Yaşı 35'tir. Medya ve İletişim Programı öğrencisidir. Daha önce açık öğretim fakültesinde İşletme Bölümünü tamamlamış aynı zamanda Adalet ve Sosyal Hizmetler önlisans programlarını bitirmiştir. Geçimini ailesi karşılamaktadır.
G8: Kasten öldürme suçundan dolayı 10 yıl hapis cezası almıştır. Cezai geçmişi yoktur. Yaşı 21'tir. Cezaevindeyken açık öğretim lisesini tamamlamıştır. İşletme Bölümü öğrencisidir. Geçimini babasından kalan gelire karşılamaktadır.

“Total Kurum” Olarak Hapishaneler² ve Üretilen Benlik İmgeleri

Hapishaneyasını duvar ve tellerden, hücre ve kilitlerden daha fazla anlama sahip mikro bir dünyadır. Sykes'e (1958, s.12) göre “hapishane, toplum içindeki bir toplumdur”. Reuss'a (1997, s.37) göre ise hapishaneler toplumsal bölünmeler, çıkar ve güç çatışmaları ile geniş bir toplumun mikro kozmosu olarak görülebilir. Bu kurumsal dünyanın kendine özgü dili ve kültürü ayrıca dayanışma, otorite ve hiyerarşi biçimleri vardır. Benzer şekilde oyuncularını/karakterleri/aktörleri ve seyircileri (mahkûmlar, gardiyanlar, hizmetliler, eğitimciler ve yöneticiler gibi) olduğu gibi rolleri/rutinleri/performansları ve benliklerini sergilerken kullandıkları vitrinleri/sahneleri/donanımları da bulunmaktadır. Bu bakımdan söz konusu mikro kozmos içinde yer alan bireyin (mahkûmun) sahip olduğu benlik imgesi özgür dünyanın benlik imgesinden oldukça farklıdır.

“İçerinin dili farklıdır. Hapşırduğumuz zaman ‘özgür yaşa’ diyoruz... Banyo yaptığın zaman ‘sıhhatler olsun’ ya da görüş falan geldiği zaman ‘gözün aydın.’ Kendi aralarında konuştukları bir suç dili var. Mesela adama soruyorsun ne iş yapıyorsun diye ‘yoluma bakıyorum’ diyor... İşte askıcı, tırnakçı farklı farklı şeyler. Sohbetleri de farklı. ‘Cüzdan çarptım keçi kafası kadar bir şey’ diyor. Yani paranın bol olduğunu söylüyor.” (G4, 47)

Goffman'a (2016, s.11) göre “total kurum, toplumun genelinden oldukça uzun bir süre için koparılmış ve benzeri bir durumda olan çok sayıda bireyin, kurum tarafından kuşatılmış ve resmi surette düzenlenmiş bir yaşam döngüsü sürdürdüğü bir ikametgâh ve çalışma yeri olarak tanımlanabilir.” Bu kapsamda hapishaneler de bir “total kurum”dur. Diğer “total kurumlarda” olduğu gibi hapishanelerin de temel özelliği hayatın tüm yönlerinin aynı yerde toplanması ve tek bir otorite tarafından düzenlenmesidir. Mahkûmlar geniş yığınlar halinde günlük faaliyetlerini senkronize bir şekilde yerine getirmek zorundadır. Birey en sıradan eylemlerin (uyumak, yemek yemek veya kitap okumak gibi)

² Hapishane ve cezaevi eşanlamlı kelimelerdir. Öte yandan günümüzde cezaevi yaygın olarak kullanılmaktadır. “Ceza infaz kurumları” ise kişinin cezası süresince kapatıldığı bir yer olmasının yanı sıra eğitim ve iyileştirme faaliyetlerinin de (iş atölyeleri, kütüphane hizmetleri ve revir gibi) gerçekleştirildiği ve içerisinde farklı aktörlerin (öğretmen, doktor, infaz ve koruma memuru, hasta bakıcı ve diğer hizmetliler gibi) olduğu bir kurumsal organizasyonu ifade etmektedir. Çalışmanın dramaturjik bir anlatıma sahip olmasından dolayı pratik bir amaç doğrultusunda genel olarak “hapishane” kelimesi tercih edilmiştir. Benzer şekilde çalışma boyunca hükümlü ve tutuklu ifadesinin yerine “mahkûm” ve “mahpus” kelimeleri kullanılmıştır.

gerçekleşmesi sürecinde bile artık karar verme yetisini kaybetmiştir. Hareket özgürlüğünün yanı sıra kendi kaderini tayin etme hakkını da kaybeden birey (Sykes, 1958, s.73) sıkı bir şekilde programlanmış faaliyetleri birtakım resmi kurallar ve resmi görevliler çerçevesinde gerçekleştirmekle yükümlüdür. Böylelikle kapatılmış kişi “kurum kuralları” (Goffman, 2016, s.59) çerçevesinde standardize edilmiş toplumsal düzenin işleyişine iştirak ederken aynı zamanda bu kurumsal dünyayı içselleştirir. Yani resmi bir benlik geliştirir. Diğer yandan gündelik hayatın büyük bir kısmını kaplayan koğu sistemi, kişinin resmi olan dünyadan kısmi kaçışını sağlarken (adeta arka bölge/sahne arkası) burada mahkûmlar tarafından üretilmiş hapishane kültürü ile yoğrulmuş başkabilir(resmi olmayan) benliğinin üretilmesi de söz konusu olur.

Bu iki benlik imgesi gelişirken mahkûmun kurum öncesi benlik imgesi ise büyük ölçüde tahribata uğrar. Hapishaneye giriş ile birlikte kişi mevcut toplumsal dünyadan giderek uzaklaşır, duygusal ilişkilerini kaybeder ve nihayetinde toplumsal bağları güçsüzleşir ve hatta kopar (Sykes, 1958, s.65). Bu derin yalnızlık ve can sıkıntısı içinde bireyin kendi dünyasındaki benlik kavrayışı zamanla aşınır. Kurumsal destekten yoksun kalan kişi benliğinin alçaltıldığı, aşağılandığı ve kutsallığının bozulduğu bir sürece girer. Diğer bir ifadeyle yaşadığı “çifte izolasyonla” birlikte kaybedilen rollerkişinin benliğinden de bir şeylerin gitmesine neden olur(Goffman, 2016, s.26, 27). Özellikle herhangi bir total kurumda görülebileceği gibi sürecin içerisine yeni girmiş kişi için adaptasyon süreci oldukça sancılı geçebilmektedir. Bu süreçte kişi bir dizi aşağılayıcı deneyime maruz kalabilmektedir(Goffman, 2016, s.163).

“Annesini öldürmüş bir çocuk geldi koğuşa. Uyuşturucu bağımlısı... Konuşmalarını dinledim... Çıkınca babamı da öldüreceğim şunu da bunu da yapacağım diyor. Baktım erkekleniyor. Ellerini arkadan bağlattım. Ocak ayında soğuk suyun altında beklettim... Komple kolunu jilette doğrattım... O da kesmedi adamı. Hala aynı. Naylon damlattım koluna, komple...” (G5, 21)

Yeni gelen kişi bu tür uygulamalar ile grubun otoritesini tanır. Kişi ancak ve ancak söz konusu otoriteye uyma davranışı gösterirse bir gruba dâhil olabileceğinin aksini takdirde yaşamsal varlığının tehdit altında olduğunun farkındadır.Hapishanelerde farklı değişkenler üzerinden kurulan yeni toplumsal hiyerarşiler de söz konusudur (Sykes, 1958, s.14). Bu noktada fiziksel ve maddi gücün yanı sıra ceza kimliğinin de belirleyici bir etmen olduğu anlaşılır. Örneğin “kader mahkûmları” olarak ifade edilen kişilerin diğerlerine göre bir saygınlığı vardır. Buna karşın “cinsel istismar” suçundan dolayı hapse girmiş bireylerin ötekileştirilmesi ve söz konusu aşağılayıcı uygulamalara daha fazla maruz kalmaları kaçınılmazdır. Bu durum ceza kimliğinin bir statü göstergesi veya damgalama (ahlaki olarak yargılayıcı bir tavır) aracı olduğunu gösterir.Hapishanedeki dayanışma biçimlerinin anlaşılması noktasında da ceza kimliği önemli bir değişkendir. Buna göre katiller katillerle, hırsızlar hırsızlarla arkadaşlık etme yolunu seçer.Yani hapishanedeki grup içi etkileşimlerin yönü ve derecesini belirleyen şey suç kimliğidir:

“Cinsel suçtan içeri girmişleri dışlarız. Çünkü...bunla niye konuştu oluyor. Sen de dışlanırsın. Bir de çok ağır cinsel suç işlemiş olanlar var, çocuk istismarcıları gibi. Onlara selam bile verilmez... Hırsızlar artık normal görülüyor. Şimdi meslek gibi bir şey. Cinayetten yatan ve müebbet alan kişilerin durumu farklı. Korkuyorlar. Her şeyi göze almış zaten cezası da çok yüksek her an her şekilde suç işleyebilir gözüyle bakıyorlar.” (G7, 35)

“Aslında dışarısı gibi paran varsa saygı görüyorsun. İçeride (hapishanede) küçük şeyler bile çok önemlidir. Devletin verdiği istihkak var. Mesela sen üç zeytin almışsındır ben iki. Bu benim zoruma gider ve sorun çıkar.” (G6, 27)

Özgür dünyada görülen yerellik, dini aidiyet, yaş, yaşam tarzı ve sosyal sınıf/statü gibi unsurlar da dayanışma biçimlerini etkileyen diğer değişkenlerdir. Örneğin alt sınıftaki mahkûmlar için yalnız kalma eğilimi baskındır ve genel olarak yakın ilişkilerden ve işbirliğinden kaçınırlar. Üst sınıftan mahkûmlar ise kaynaklara sahip olmalarından dolayı daha sosyal gruplardır (Crewe, 2007, s.135, 136).

“İçeride anlatamıyorsunuz kendinizi o yüzden konuşmuyorum. Hatta içime kapandım.”
(G3, 37)

“Hapishanede parasız insan gereksiz insandır. Bazı kişiler sizin sırtınızdan geçinmeye çalışır. İşlerini yaptırırlar, azarlar, küfür ederler...” (G7, 35)

Resmi görevlilerin temsil ettiği bir otorite ile koğuş içindeki otorite birbirinden oldukça farklıdır. “Koğuş mümessili” olarak seçilen veya kendisini koğuşun mümessili olarak belirleyen kişi koğuş içindeki düzenin (mahkûmların güvence altında tutulmasının ve gündelik hayatın rutin bir şekilde işlenmesinin) sağlanması noktasında resmi (şikâyet) ve gayri resmi (şiddet) yollara başvurabilir (Crewe, 2007, s.144).

“İçeri giren kişiyle bir süre, 15 gün falan kimse konuşmaz. Koğuş mümessiliysen konuşurmazsın. Böyle bir kural koymuşlar. Yine volta atamaz, havalandırmaya çıkamaz... Geleni gözlemlersin zıplayacak mı dengesiz mi nasıl bir insan diye... Ehlileştirebiliyorsak ehlileştiririz. Burada dayak bakımından değil, normal uyararak. Olursa olur olmazsa artık dayak. Şiddete başvuruyoruz. Bazen de idareye söylüyoruz. Eğer idare çözüm olmazsa dayakla çözüm ararız.” (G5, 21)

Hapishaneye giriş ile birlikte aktör için gündelik hayatın akışı artık değişmiştir. Kişi hapishane “raconunu” öğrenmek ve zamanla bu total kurumun işleyişini içselleştirmek için çaba gösterir. Bunu yapmadığı takdirde başına gelebileceklerin farkındadır. Bu nedenle hapishane yaşamının kodlarını keşfeder. Örneğin hapishane dilini bilmesi veya grup sadakatini kanıtlaması onun tecrübesini gösterir. Kişi elde edilen bu kazanımların aynı zamanda “hapishanenin acılarıyla” baş etmenin bir yolu olduğunu da bilir (Sykes, 1958: 85).

“Volta atmanın bir adabı var. Bunu bilmelisin. Mesela yürüdüğün kişilerle yüz yüze dönersin sırtını verip dönemezsin, saygısızlıktır. Üç kişi volta atıyorsan ortadaki bir sağdan bir soldan döner. Ayak ayaküstüne oturmak pek atılmaz. Tespih sallarken dikkat edilir. Televizyonun kumandası mümessildedir.” (G2, 44)

“Çocuk koğuşunda son gelen bulaşığı yıkar. Bu bir kuraldır. Ben yıkamıyorum dediğin zaman kavga edeceksin.” (G8, 21)

Koğuş sistemi içinde hareket etmenin (örneğin volta atmanın) raconu aslında benliği inşa eden donanımın ve statünün yansıtılmasıdır (Goffman, 2016, s.182). Kişi bu tür kurum alt kültürleri ile toplumsallaşmış gerçekliği bilincine yerleştirir ve gündelik hayatına yansıtır. Diğer bir ifadeyle zihin söz konusu tasarımları hapishanenin koşullarını dikkate alarak yeniden kurgular, benlik ise bu tasarımlardan uyumu kolaylaştıran tercihlerde bulunur. Hapishanede üretilen benlik bu bakımdan toplumsallaşma süreçleri neticesinde ortaya çıkan bir gerçekliktir.

“Şartlardan dolayı racon oluşuyor: Mesela saat 10’a kadar volta atmak yasaktır. Sabah 9’a kadar tespih sallamak, çekmek de. Bunun sebebi millet yeni uyanmış uyku sersemi yanlış anlama olabilir diye. Zaten bacak bacak üstüne atmak yasak, küfür yasak,

dedikodu yasak, fiskos yasak... Niye çünkü insanların bundan canı yanmış... Tabii koğuştan koğuşa bile fark eder.” (G1, 25)

Aktör kişisel vitrininde de değişikliğine gitmek zorundadır. Kapatılmış kişi yeni bir kimlik setine ihtiyaç duyar.Çünkü hapishaneye giriş ile birlikte kişinin sahip olduğu toplumsal kimlik büyük ölçüde yok olmuştur. Kimlik donanımının kaybı bireyin benlik imgesini başkalarına sunmasına engeller (Goffman, 2016, s.32, 33).Mükerrer suçlular için durum farklı olsa da örneğin bir avukat, polis hatta öğretmen hapsedildiğinde artık mevcut toplumsal kimliğini ve dolayısıyla bu kimliğe ait rollerini/rutinlerini de kaybeder. Kişi ayrıca daha önce kullanmış olduğu vitrinleri de bırakmak zorundadır. Nihayetinde hapishanenin eril kimliği üzerine kurulu yeni bir benlik imgesi gelişir. Özgür dünyada benliğin erkek-kadın kutbu üzerinden kurgulandığı düşünülünce, hapishanede kadın seyircinin olmaması da mahkûmun öz imgesinin yarım veya eksik kalmasına neden olmaktadır (Sykes, 1958, s.70-72).

“İnsanların ağzına sıcak su döktüklerini bile gördüm. Müebbet hapis yatanlar var. Onlar için bir adam daha öldürmüş olmak bir şeyi değiştirmiyor. O insanları da görünce daha çok kendinize bir şey olur diye korkuyorsunuz.” (G3, 37)

Mahpus kimliği hapishanenin zor koşullarına uyum sağlamak üzerine kuruludur. Zamanlahegemonik erkeklik üzerine inşa edilmiş bir kimlik ve hapishanenin mevcut kültürüne uygun bir “habitus” gelişir. Böylelikle mahkûm birey hem hapsedilmenin acılarıyla başa çıkma stratejileri üretmiş hem de mahkûm hiyerarşisi içindeki konumunu korumuş olur (Nichols, 2016, s.96-99).

“Daha sert oluyorsun orada. Girerken küçük Emrah gibisin, ama zaman geçtikçe Kadir İnanır oluyorsun. Yani ister istemez sert mizaçlı oluyorsunuz. Belalı gözüküyorsunuz ki adam sizden uzak olsun. Bulaşma, bulaşırsan kötü olur imajını her zaman veriyorsun.” (G4, 47)

Hapishane kültürünün eril kimliği; şiddeti, sömürüyü ve saldırgan davranışları gündelik hayatın sıradan bir durumuna dönüştürür. Hapishane ortamında kişinin duygusal olarak metanetli ve fiziksel olarak güçlü olması buna karşın “kadınsı” davranışlardan kaçınması gerekir (Crewe, 2006, s.398-399; Crewe, 2007, s.139).Goffman’ın (2016, s.313) ifade ettiği gibi “bu topluluk, onun dışında kalanlara tuhaf gelse de onu içeriden yaşayanlara (oraya zorla sokulmuş olsalar da) doğal gelir.” Bu nedenle hapishanedeki bütün mahkûmlar hegemonik erkeksi roller benimser. Dolayısıyla hiper erkeklik üzerine kurulu hapishaneler,ahlaki sınırları olmayan kanunsuz bir orman görüntüsündedir (Crewe, 2007, s.139).

“Kapalı bir alandasınız ve orman kanunlarının geçerli olduğu bir yerdesiniz. Orman kanunların olduğu yerde insan yatağını kendine özel bir yer olarak belirliyor. Orada hayaller, düşler falan kurabiliyorsun. Yatağı o şekilde görüyorsun. Dediğim gibi orman kanunları geçerli olduğu için belli bir sert tutum izlemek zorundasınız. Eğer bu sert tutum olmazsa bazıları kazanç elde edebilmek için, ego göstermek için baskı kuruyorlar. Dışarıdaki yanlış davranışını içeride hala sürdürmek isteyen insanlar var ve onlarla aynı ortamı paylaşıyorsunuz. Kanunlara uymak zorundasınız, uymazsanız daha büyük problemler yaşarsınız.” (G7, 35)

“Birisi bana saldırdığında benim de ona karşılık vermem çok normal. Ayrıca yattığım insanlar normal insanlar değil. Ben kendimi normal bulduğumu da iddia etmiyorum. Çünkü insan oraya (hapishaneye) geldiyse bunun bir sebebi vardır. İnsanlar sorunlu insanlar. Koğuştta 20 kişiyle yatıyorsun. Ne kadar düzgün olursa ol... Bazen mecburen bileğini kullanıyorsun.” (G8, 21)

“Hayatta kalabilmek için birilerini ezeceksin. Hapishanenin kuralı bu hocam. Ezmezsen eziyorlar.” (G5, 21)

Hapishanedeki en kötü şeylerden biri de diğer tutsaklarla yaşamaktır. İşsizlik, düşük beceri düzeyine sahip olma ve eğitim seviyesinin düşük olması (MacGuinness, 2000, s.88; Behan, 2014, s.27) gibi etmenler hapishane yaşamını dramasını artırır. Ayrıca hırsızlarla, cinsel istismarcılarla, katillerle aynı mekânı paylaşmanın zorlukları kurum öncesi şiddet karşıtı bir benliğe sahip olan kişiyi bile zor kullanmaya itebilmektedir. Çünkü herhangi bir zorlama karşısında başarısız olan mahpus birey tehlide açık hale gelir, başarı olursa kendini ispat etmiş ve itibar geliştirmiş olur (Sykes, 1958, s.76-78; Hughes, 2000, s.143). Bazı mahkûmlar ise beladan, kavgadan ve gürültüden uzak durma noktasında bilinçli bir çaba içinde olabilir. Birey bu amaç doğrultusunda diğer mahkûmlarla kuracağı sosyalliğin belirli bir kısmından vazgeçebilir (Goffman, 2016, s.53, 54).

“Ben ilk geldiğim zaman insanların yüzüne bakıyordum. Bir şeyler konuşabileceğin hani böyle sosyal normal birilerini arıyordum. Mesela ben televizyon izlemem, futbol takip etmem, dizi kesinlikle izlemem, gazete çok nadir okurum. Kitap okumayı çok severim hani böyle karşına alıp sohbet edeceğim minimal bilgi seviyesine sahip bir insan aradım onu bulamadım. 900-1000 adamın içinden bir tane bulamadım. Zaten bakınca yarısı Z..., T... mahallesi adamların hayatı zaten uyuşturucudan affedersiniz kadın satmaktan, barlardan, pavyonlardan başka bir şey görmemişler. (G1, 25)

“Kurum kuralları” her ne kadar bir düzenin sağlanması noktasında kişiye toplumsal ve ahlaki bir ölçüt olarak dayatılsa da hapishanenin eril kimliği benlik ve ötekilik algılamalarını farklılaştırır. Bu noktada birey farklı sahneleri canlandırmaktan geri durmaz. Hatta sahte benlik imgeleri söz konusu olabilir. “Hapishanede suçlu birey yoktur. Herkes masumdur!” ifadesinde olduğu gibi üstüne iftira atıldığını/söz konusu suçu kendisinin işlemediğini belirten çok sayıda mahkûm bulunmaktadır:

“Kime sorsanız hırsız yoktur, cinsel istismarcı yoktur. Herkes adam öldürmüştür, yaralamıştır.” (G6, 27)

Kapatılmış/kontrol altına alınmış kişiler ile denetleyici mekanizma olan personel arasında her zaman belirli bir mesafe söz konusudur (Goffman, 2016, s.19). Mahkûm, koğuşunda sergilediği benlik imgesini kurum personeline sergileyemez. Resmi olmayan toplumsal ilişkiler ile resmi etkileşimler drama farklılıklarını ortaya çıkarır. Her iki etkileşim biçimi de kendi dünyasını dikte etmektedir. Kişinin nasıl resmi benlikten uzaklaşması onun denetleyici izleyici kitlesiyle sorun yaşamasına neden olursa aynı şekilde resmi olmayan benliğinin de hapishane kültürünün doğasına uymaması onun ötekileştirilmesine sebebiyet verir.

“Girer girmez kendimi savunma moduna aldım. Spor geçmişimden dolayı vücut kendini savunma moduna aldı. Hiçbir şey olmayacaksa bile olacaktı gibi... Şimdi yemek geldiğinde sen açsın benim önünde ekmeğini alabiliyor. Ya aç kalacaksın ya dövüleceksin. Ben dövüştüm... Gidip idareye benim yemeğimi aldılar dersin ispiyoncu olursun... Rahat etmek istiyorsan dövüleceksin, güçlü olacaksın...” (G8, 21)

Hapishane yaşamında gündelik ilişkilerin geçici, araçsal ve savunmacı olması ayrıca her türlü yapıp etmenin çıkar, sömürü ve korku üzerine kurulması (Crewe, 2007, s.135) sonucunda ister istemez kurum öncesi benliğin izleri yok olur ve yeni bir benlik imgesi gelişir. Birey kendini diğerlerine açarken kurum kültürünün doğasına göre hareket eder. Hiper erkeksi bir benlik imgesi yaratır. Bedeninin görüntüsü bile dramının aktarımı için bir vitrin olarak kullanılır (dövme gibi). Kadın seyircinin yokluğu ve izleyicilerin mevcut profili dikkate alındığında kişinin performansını nasıl yönlendirmesi gerektiği anlaşılır. Bu

bakımdan performansını izleyicilere sunarken kişi neleri yapacağını (sert, erkeksi ve saldırgan davranışlar sergileme) veya nelerden (kadınsı davranışlardan) kaçınması gerektiğini bilir:

“Kesinlikle çift kişilikli olduğumuzu söyleyebiliriz. Mesela ben burada (üniversitede) gayet temiz bir Türkçe ile konuşabiliyorum ama oraya gittiğimde temiz bir Türkçe ile konuşamıyorum. Yemek yiyişim bile değişiyor... Söyle bir olay anlatayım size geçen gün tuvaletteyim. Bizim tuvalet araları çok dar ben tam geçeceğim baktım bir adam geliyor durdum yol verdim. Benim yol vermemle birlikte adam kabardı kasıla kasıla yürümeye başladı. Yani yol vermem kendisine bir büyüklük şeyi falan oldu. Şimdi böyle insanların arasında çok nazik kibar olursanız sizin bu insanlara bir kere lütfen demeniz, sizi o adamın gözünde süt çocuğu, enayi, kafasına vursan ekmeğini alabileceğin biri haline getiriyor. Bunu hissettirmemek için biraz daha ilkel biraz daha hayvani biraz daha iptidai davranmanız gerekebiliyor.” (G1, 25)

Koşular, mahkûmlar için sahne/vitrin olduğu kadar sahne arkası/arka bölge olarak da ele alınabilir. Çünkü hem gündelik hayatın draması burada canlanır hem de “kurum kurallarının” resmi ilişkilerinden bir kaçış sağlaması noktasında kişiye kendi olma imkânı sağlar. Benzer şekilde farklı sahnelerde farklı benlik imajlarının sunulması da söz konusudur. Örneğin kişi “görüş gününde” kurum öncesi öz benliğini, cezaevi eğitim faaliyetleri sırasında kurum kültürünü yansıtan resmi benliğini ve koşu içinde hapisane kültürünün bir yansıması olan resmi olmayan (muhtemel geçici) benliğinin sunumunu yapabilir. Dolayısıyla benlik imgeleri kişinin mülkü değil aksine toplumsal kontrolün bir yansımasıdır(Goffman, 2016, s.183).

Damgalanan Özne ve Öteki Benlik İmajları

Total bir kurumun kapalı ve otoriter dünyasından kısa bir süreliğine de olsa çıkarak geçici bir özgürlük deneyimi yaşayan mahpus öğrenciler; evrensel değerleri referans alan, yaratıcı ve eleştirel düşünmeyi teşvik eden, bilimsel ve kültürel çalışmalar yapan üniversite gibi bir kurumsal yapı içinde ister istemez farklı bir benlik imgesi sergilemektedir. İkinci bir kurumsal benlik imgesinin kurgulanma ve sergilenme sürecinden önce mahpus öğrencilerin asli kurumlarındaki (hapisanedeki) mevcut durumları ve benlik imgeleri ile ilgili birkaç hususun belirtilmesi gerekir.

Mahpus öğrencilerin hepsi aynı koşu yer almaktadır. Bu durum onları hapisanenin eril kimliğinden uzaklaştırmaktadır. Bu uzaklaşma mahpus bireye fiziksel bir mesafeden ziyade zihinsel bir kaçış sağlamaktadır. Cezai geçmişlerinin olmaması, eğitim seviyelerinin yüksek olması, ayrıca bazı mahpus öğrencilerin mesleki kariyerlere sahip olması nedeniyle hapisane kültürünün sert doğasından uzaklaşabilen kişilerin aynı zamanda kendini gerçekleştirme kapasiteleri de yüksektir. Bu koşu mümessil bulunmaması da dikkati çeken bir diğer noktadır. Bu duruma istinaden mahpus bireylerin temsili yabancılaşma düzeylerinin azaldığı ve kendi kendini yönetme kapasitelerinin geliştiği ifade edilebilir.

“İster istemez aynı koşudaki insanlar olduğumuz için içerde bir dayanışma var. Diğerlerinden tamamen izoleyiz. Orada (cezaevinde) bizim yerin adı mektepliler koşusu.” (G4, 47)

Total kurumların baskı ve denetim mekanizmaları ile hapisane kültürünün eril karakteri kişinin benlik imgesini sarsmakta ve neticede birey “geldiği dünyayla” bulunduğu “kurumsal dünya” arasında sıkışık kalmaktadır (Goffman, 2016, s.75). Mahpus öğrencilerin eğitim sürecinde yer almaları ise bu arada

kalmışlığı aşabilmelerini ve parçalı benlik imgelerini onarabilmelerini sağlamaktadır. Mahpus öğrencilerin hapisane koşullarında eğitim yaşamlarını devam ettirebilme çabaları bile onların belirli düzeyde de olsa hapisane kültürünün doğasından uzaklaşma niyetinde olduklarını göstermektedir. Diğer yandan örgün bir eğitim programdan yararlanma hakkının cazibesinin yanı sıra farklı türden karşılaşmalar ve etkileşimler içerisinde bulunmaları da benlik saygılarının yükselmesini sağlamaktadır.

“İlk hedefim şuydu: Acaba 2 yıllık bir üniversite tutturup da dışarı çıkabilir miyim, hava alabilir miyim? Yani amacım okumak değildi. Ama sonra baktım ki bende bir potansiyel varmış ben yine girdim sınava bu sefer 4 yıllık kazandım.” (G8, 21)

“Kişisel gelişim dersi alıyorum sosyolojiden. Erving Goffman’ın damgasını okuduğumda benden daha mutlusu yok. Ben kendi yeteneklerimi bulunca bunlardan (sorgulamaktan) vazgeçtim... Geleceğimi planlarken hangi yoldayım! Ben, şimdi olduğum ben miyim yoksa hala benden istenilen mi? Biraz daha fazla okumam lazım ki öğreneyim.” (G2, 44)

Kurumun ona verdiği resmi benlik ve ondan aldığı kurum öncesi benlik ile hapisane kültürüyle kurgulanan gayri resmi benlik imgelerinin yanı sıra şimdi de mahpus öğrenci için üniversite kurumunun verdiği ikinci bir resmi benlik söz konusudur. Suçlu kimliğinin eğitim vasıtasıyla dönüşüme uğraması ve kişinin esas/orijinal kimliğini yeniden kurgulayabilmesi ya da yeni bir kimlik inşa edebilmesi (Reuss, 1997, s.35) mümkün hale gelmektedir.

“Ben zaten sadece çıkmak için çıkmıyorum. Burası bana kendimi buldurdu, kişiliğimi buldum. Daha yapacağım çok güzel başka şeyler var... Algım değişti. Yaşamaya yaşanır... Ben orda da yaşıyordum ama ben kendimi bulmak istiyorum. Bu da ancak okumayla olur.” (G2, 44)

“Öğretmen öğrenci ilişkilerim, arkadaş ilişkilerin her zaman iyiydi. Ama içerde, içeri girdikten sonra değişti. Ortam sizi başka biri olmaya itiyor. Şu ana gelirse, üniversiteye gidiyorum. İnsanlarla yavaş yavaş diyalog kurmaya başladım. Bunun düzeleceğine inanıyorum. Ama biraz zaman alacak. İçeri girdiğim günkü gibi dışarı çıkamadım. Kapıya çıkışım, okula gelişim, içeriye girdiğim günmüş gibi değil. Ama bunun o günkü gibi olabileceğine inanıyorum. Yavaş yavaş kendimi düzeltmeye çalışıyorum.” (G8, 21)

“Burada (üniversitede) kendi özüme döndüm. Normal hayatım bu. Dışarıda tamamen bu şekildeyim. Hatta şaşırıyorlar sen nasıl suç işledin, diye.” (G4, 47)

Günlük hayatın rutini içinde eğitimlerine odaklanan mahpus bireylerin hem zamanlarını doldurdukları hem de hapisanenin eril kimliğinden uzaklaştıkları görülmektedir. Örgün eğitim olanağından yararlanan ve haftalık ders programı çerçevesinde üniversite yerleşkesinde olabilen mahpuslar ise çeşitli eğitim programlarında yer alan diğer mahkûmlardan farklı olarak suçlu kimliğini bastırabilmekte ve tahrip olan benlik imgesini onarabilmektedir.

“Cezaevinde yatmak insana bayağı bir zarar veriyor. Eğitim bu zararı bende minimuma indirdi. İçerde kalsaydım oranın kültürüyle daha bir yoğrulacaktım, daha farklı bir kişi olarak çıkacaktım. Şimdi ikisi bir olunca farklı.” (G4, 47)

“Yani ben okula falan çıkmasaydım, suça daha da meyilli bir halde olurdu. Bir cezaevi modundasın... Yani benim okuldaki modumla ya da cezaevimdeki modum arasında dünyalar kadar fark var.” (G5, 21)

“...ben kendimi geliştirdim yani öyle söyleyeyim. Yani hapisane kimseyi geliştirmez. İçeride sizin kendinize verdiğiniz şeyler sizi geliştirir.” (G6, 27)

Kapatılmış bireyin özgür dünyaya adım atmasıyla birlikte performansını sergilediği izleyici kitlesinde de önemli bir değişim meydana gelir. Hapishane ortamının eril kimliği ve bu kimliğin diğer taşıyıcıları (mahkûmlar, infaz ve koruma memurları ve diğer aktörler) ile oynanan oyunun draması, üniversite yerleşkesinin atmosferi ve burada yer alan aktörlerle (öğrenciler, idari ve akademik personeli ve diğer aktörler) kurulan toplumsal etkileşimler ve karşılaşmaların dramasından oldukça farklıdır. Her şeyden önce mahpus bireyin izleyici kitlesine kadın aktörler de dâhil olmuştur. Bir çalışmada mahkûm erkeklerin, kadınlar ile aynı çevrede eğitim almalarının erkek mahkûmların kişisel bakım ve hijyenlerine önem göstermelerini sağladığı tespit edilmiştir (Hackman, 1997, s.75).

“Mesela cezaevinde olduğum için ev yemeği hiç yemedim. Biri (kız arkadaşları) pasta getirdi, biri kısır getirdi, tatlı getirdi. Gerçekten çok ayrı duygusallık yaşadım. Tamam bize verdikleri bir süre var ailenle vakit geçiriyorsun yiyorsun falan ama kız arkadaşlarımın böyle bir yaklaşımı beni çok mutlu etti.” (G7, 35)

Mahpus öğrenciler hapishanede de mahkûmların kişisel bakım ve hijyenlerine büyük ölçüde dikkat ettiğini ancak üniversite yerleşkesi içinde sadece temiz ve bakımlı olmanın yeterli olmadığını ifade etmiştir. Buna göre yaşam tarzı farklılıklarını gösterme açısından da mahpus öğrenciler kılık-kıyafetlerine özen göstermektedir. Seyircinin değişmesi mahpus bireylerin sosyalleşmesine de imkân vermektedir. Daha önce ifade edildiği üzere çıkar, sömürü ve şiddet üzerine kurulu bir dünyada kişi yalnız kalmayı ve susmayı tercih edebilir. Oysa yeni bir kimlik (öğrenci kimliği) kazanan mahpus bireyler yeni bir mekânda (üniversitede) sosyalleşebilmektedir:

“Daha girişkenim. Konuşkan olmayı deniyorum. İçerde hiç konuşmam mesela kapalıyım, kimsenin yanına da gitmek istemem.” (G1, 25)

“Oradayken (hapishanedeyken) hiç konuşmadığım zamanlar oluyordu. Sadece sorulan sorulara çok kısa cevaplar veriyordum. Onun haricinde zorunlu olmadıkça kimseyle diyaloga geçmedim. Ama şimdi yeni arkadaşlarım var. Onlarla vakit geçirmek iyi geliyor.” (G7, 35)

“Cezaevinde buradaki gibi rahat olamıyorsunuz. Çünkü orada suçluların olduğu bir yerdesiniz. Sırlarınızı paylaşamıyorsunuz, sohbetiniz farklı oluyor. Bir açık verdiğiniz zaman o açık size karşı kullanılıyor. O yüzden cezaevinde çok dikkatli yaşıyorsunuz. Açık vermiyorsunuz veya yaptığınız olaylardan veya orada yaşadıklarınızdan kesinlikle hiç kimseye bahsetmiyoruz. Orada rutin yaşantımızı sürdürüyoruz. Ama burada farklı. Çünkü buradaki kişiyi bir daha görmeyeceğini biliyorsun, sohbet edebiliyorsun.” (G4, 47)

Buraya kadarki anlatı mahpus öğrencilerin benlik imgelerindeki olumlu yöndeki değişimleri içermektedir. Öte yandan mahpus bireyin belirli bir zaman dilimi ile sınırlandırılmış olan özgür dünyaya iştirakinin birtakım problemleri de vardır. Özellikle uzun süre hapsedilmiş/kapatılmış bir bireyin toplumsal yaşama geri dönüşü kolay değildir. Üniversite yerleşkesine gitmek için binmiş olduğu otobüsten başlayarak diğer bütün karşılaşmalar ve etkileşimlerde “yabancılaşma” kaçınılmaz olabilmektedir: “Cezaevine girdiğin yaşta kalıyorsun...” (G4, 47) ifadesinde olduğu gibi mahkûm birey için zaman hapishaneye giriş ile birlikte durmaktadır:

“Cezaevi psikolojisi öyle bir şey ki herkes sana bakıyormuş gibi geldi. İlk zamanlarda sen buradaymışsın gel bakalım buraya diyeceklermiş gibi hissediyordum.” (G6, 27)

“Korku vardı. Ne yapabileceğim ya da ne yapmam gerektiği ile ilgili bir boşluk yaşıyordum... Uzun süre parayı ilk defa elime alıyordum... Sınıf olduğunu biliyorum ama girmek yasak mı diye düşünüyordum... Ellerimde kelepçe olmayınca farklı duygular

yaşıyordum. Hep yasakların içinde yaşadığımız için... Bir kız öğrenciye baktığımda biri beni uyuracak mı diye endişelerim vardı.” (G7, 35)

Mahpus öğrenciler için esas problem ise “damga” taşıyor olmalarıdır. Toplum tarafından damgalanan bir bireyin topluma dönüş süreci sancılıdır. Mahpus öğrenciler ise hem mahkûm kimliğini hem de öğrenci kimliğini aynı anda taşımalarından dolayı söz konusu geçiş sürecini daha kolay atlatabilmektedir. Ancak toplum onların mahpus kimliğini ve nihayetinde damgalı bir birey olduğunu da hatırlatabilmektedir:

“Hocam insanlarla şimdi bir anda sosyalleşemiyorsun. Bir anda atılım yapamıyorsun. Eskiden hiç tanımadığım bir insanla yoldan çevirip konuşabilirdim... Özgüven yüksek olduğu için. Şimdi diyemiyorum. Vücudumda kesikler var, dövme var. Hani şimdi bir insana selam verdiğimde bir önyargı oluşuyor. Ben bunu hissedebiliyorum. O ne kadar hissettirmese de ben bunu hissedebiliyorum. Çekiniyorum, insanlara böyle bakıyorum acaba ne diyecek diye. İlla oluyor yani ne kadar özgüvenim yüksek olsa da. İlla oluyor yani. 3-4 ay bayağı zorlandım. Çok kötü oldum. Yani ortama nasıl gireceğim, bu insanlarla nasıl kaynaşacağım, buna benzer endişelerim oldu.” (G5, 21)

Kusura ilişkin bilgiyi idare etmek (denetim altında tutmak) bir hayli zordur. Mahkûm kimliğini/damgasını taşıdığını söylemek ya da söylememek, açığa vurmak ya da vurmamak, yalan söylemek ya da söylememek arasında kalan birey bu durumu her defasında aynı şekilde tecrübe etmenin zorluğu bilir. Çünkü önyargılarla savaşmanın anlamsızlığını diğer toplumsal etkileşimlerinde defalarca tecrübe etmiştir. Üstelik gündelik yaşamda “-miş, -miş gibi yapmaya, olmaya çalışmak”, kimliği örtbas etmek de kişinin benlik imgesine olumsuz yönde etki eder(Goffman, 2014, s.80).Mahpus öğrenciler sahip oldukları (suçlu) kimliklerini saklamanın doğurabileceği olumsuz sonuçları düşünerek “toplumsal dışlanma” riskine rağmen durumlarını sınıf arkadaşlarıyla paylaşmaktadır. Uzun yıllardır cezaevinde olan biri yapmış olduğu eylemin bütün ayrıntıları üzerine düşünmüş ve bu süreçte mevcut kimliğini “kabullenmiş” bir kişidir:

“Ben buraya gelirken kompleksliydim gençlerle aynı sınıfta oturup kalkacağım okuyacağım nasıl olur falan diyordum. Bir de bir korku oluşmuştu bende... Mahkûm olduğumu bilseler ne olacak, çünkü çok kötü bir şey. Bir insanın birden selam sabah kesmesi gibi durumlar oldu. Yani bir insanın 3-4 kere aynı derse girmesi sonra bir anda dönüp geçip gitmesi, selam vermemesi acıtıyor insanı... Karşılaştım böyle bir şeyler sormadım neden diye... ama üzdü.” (G2, 44)

Mahpus öğrencilerin diğer öğrencilerle olan etkileşimleri “fahri damgalanma” üzerinden ele alınabilir. “Fahri damgalanma” normal insanların (öğrencilerin) damgalı bireye (mahpus öğrenciye) damgası yokmuş gibi davranması (Goffman, 2014, s.64) anlamına gelmektedir. Mahpus öğrencilerin “çifte hayat” (Goffman, 2014, s.119) sürdürdüğüne dair bilgiye sahip olan “normaller” onlarla girdikleri etkileşimleri de “normalleştirilmeye” çalışmaktadır. Buna karşın beden üzerindeki çeşitli tahribatlar (hapishanede çeşitli materyallerin yakılması ile yapılan dövmele, intihar girişimlerinden kalan çizikler veya bireyin jiletle vücudunun çeşitli bölgelerine kesik atması gibi) kişinin damga üzerindeki kontrolünü zayıflatmakta ve nihayetinde “damga” bilinirlikten çıkarak “görünür” hale gelmektedir (Goffman, 2014, s.88).

“Mahkûm olduğumu bir ay kadar sonra söyledim. Birilerine söylemem gerekiyordu. Paylaşmak istedim. Bir de belki bazı konularda bana yardımcı olabilirler diye düşündüm ki öyle de oldu. Daha sonra diğer arkadaşlara da söyledim.” (G7, 35)

“Mahkûmsunuz sonuçta... Başta arkadaşlarıma söyleyeyim mi söylemeyeyim mi diye çok kararsızdım. Söylemediğim için sıkıntı çektiğimi fark ettim. Sonra söyledim çok rahatladım.” (G6, 27)

Mahpus öğrenciler haftalık ders programlarına istinaden üniversitede kalabilmektedir. Bu yüzden olabildiğince farklı bölümlerden de dersler seçerek haftalık ders programlarını doldurmaktadırlar. Öte yandan ders seçim sürecinde birtakım problemler yaşanabilmektedir. Mahpus öğrenciler ders bitiminde dersi veren hocadan derse girdiğine dair imza almaktadır. Bu durum mahpus öğrencinin kimliğini dersi veren hocaya açıklamasını yani zorunlu bir bilgi akışını gerekli kılmaktadır. Akabinde kişi bir “damga” taşıyor olduğuna dair ilk farkındalığı girmiş olduğu kurumsal ilişkilerde öğrenmektedir:

“Genelde seçme şansımız olduğu için hoca seçiyoruz, ders seçmiyoruz, diğer öğrencilerden farkımız... İşte hocam dedim, ben geldim dersinizi aldım... Bu dönem bitti önümüzdeki dönem de alabilir miyim dedim. ‘Valla alırsan sevinirim almazsan daha çok sevinirim’ dedi. Tamam hocam dedim. Aynı lafı daha önce cezaevindeki memurlardan da duydum. Öğrencilere ‘gidiyorsunuz seviniyoruz ama gitmeseniz daha çok seviniriz.’ Böyle hocamız oldu yani.” (G4, 47)

“Cezaevinden daha fazla çıkmak için kişisel gelişim dersleri seçtim. Sosyolojiden de almıştım ders. Fakültede hala daha sinir olurum, (p.) bölümüne... Almanca bilmediğim halde sırf cezaevinden uzak kalmak için ders seçtim. Hocalara rica ettim. Dedim ki hocam benim böyle böyle bir durumum var, ben cezaevinden geliyorum. Ben sizin dersinizde herhangi bir terbiyesizlik veya sizi rahatsız edici bir durumda bulunmam. Ben sadece sizin dersinize gelip oturmak istiyorum dedim. Yani cezaevinde durmaktansa sizin dersinizde oturmak istiyorum. Hocalar tabi buyurun gelebilirsiniz dediler. Beni çok sinir eden ve güldüren şey de bu oldu aslında... (P.) bölümünün bölüm başkanının yanına gittiğimde ben böyle bir şey yapamam dedi. Beni şaşırttı yani kendisi. Çünkü benim durumumu onun daha çok anlayabileceğini düşünmüştüm...” (G6, 27)

Kapatılmış bir bireyin eğitim vasıtasıyla tekrar özgür topluma dönmesi ve burada yeni bir benlik imgesi geliştirmesine rağmen yukarıdaki örnekte olduğu gibi toplum damgalı kişiye bazı açılardan farklı olduğunu ve bu farklılığı reddetmenin anlamlı olmayacağını söyleyebilir (Goffman, 2014, s.174). Böyle durumlarda bireyin benlik imgesi parçalanabilmektedir. Çünkü kişi aslında kuvvetli bir kişiliğe ve belirli ölçülerde de olsa bir yeterliliğe sahip olduğunu bilmektedir. Özellikle eğitim vasıtasıyla kendini gerçekleştiren mahpus öğrenciler bu özgüveni taşımaktadır. Öte yandan sahne ona kendisine dair bilgiyi sunmaya imkân vermiyorsa kişi bu durumda kendine yönelik izlenimi denetim altında tutmak için eyleme geçebilmektedir (Goffman, 2017, s.99).

“Mesela bir hocam vardı, konu anlatımı falan vardı. Benim cezaevinden geldiğimi biliyor. Grup grup ayrılmıştık. Ben gruptaki arkadaşları da tanıyordum. Ben dersi keyfi olarak aldım ben hiç anlatmayayım dedim. Bana sıfır da verse ben bu dersi geçmek zorunda değilim... Kendi bölümüme bile bu kadar çalışmıyorum. Çıktık işte. Konu anlatımında birkaç bir şey söyledim. Çalışmışım da... Normalde çalışmıyorum ama arkadaşlar hatırına. Orada bir şeyler söyledim. Hoca cezaevinde yattığımı biliyor, tip olarak da biraz hırsız, uyuşturucu ona çalışıyorum. Sesim de biraz böyle aslında çok şey değil de normal yani. Aslında üslubum da doğrudan üslubuma kızdı... ‘Sen ne içtin, kafan mı güzel nasıl anlatıyorsun.’ Aslında kendi üslubu bozuk. Ben inanmadım. Ben bir hoca böyle olamaz dedim. Ağzından affedersiniz ...kelimesi düşmüyor, her zaman kullanıyor derste. İşte ...şöyle ...böyle ...gibi anlattın. Biz mahkûmuz, biz şeyin içinden

çıkmanız böyle bir şey çıkmıyor ağızımızdan... Ben mi mafyalık oynuyorum acaba sen mi?"
(G8, 21)

Hapishanedeyken birey kimliği ile ilgili kaygılarını öteleyerek yaşar. Oysa bir yanda suçlu kimliğini (anormal) diğer yanda öğrenci kimliğini (normal) aynı anda taşıyanlar için durum farklıdır. Kapalı bir dünyada kendi gibi olan diğerleri ile birlikte bir dünya üreten birey için benliğin kabul görmesi görece sorunsuzdur. Öte yandan özgür dünyadaki kişinin damgasından dolayı ötekileştirilmesi ve benliğinin kabul görmemesi kaçınılmaz olabilmektedir. Üstelik hapishanenin eril kimliği yıllar içinde kişinin bütün bedensel jestlerine anlamlı bir şekilde yansımıştır. Ağırbaşlı olma ya da sert bir mizaç kadar tehditkâr bir bakış da mahpus öğrencilerin ister istemez kullandıkları “dışa vurma/bedensel izah” biçimleridir (Goffman, 2017, s.31).

"Sınıfa girdim ama hala koğuşa girmiş gibi o moddayım. Bakışlarım, yürüyüşüm falan normal değil. Bunu fark ediyorum ama elimde olmadan surat ifadem değişiyor ya da herkesin normal karşıladığı ama bana normal gelmeyen şeyler var." (G8, 21)

"Ben dersin sonunda imza attırdığım zaman senet imzalıyorlarmış gibi kâğıda bakıyorlar. Mesela hocama imza attıracağım işte bir çekingenlik... Bir derste bayan (kadın) bir hocama imza attıracağım dedim. 'Tamam dedi ben bir lavaboya gideceğim dedi.' Gitti bir daha yok, hocayı bulamadım. Gitmiş yani hoca. Sonra işte ara ara odasını bulup odasına gittim. Size ben ders sonunda attıramadım şimdi imza attırmam lazım bir anda kayboldunuz falan... Personel odasına girince başka çaresi kalmadı. 'Ya dedi yanlış anlama ben sana bir şey sormak istiyorum.' Buyurun hocam dedim. 'Senin suçun ne?' dedi, 'yanlış anlama tecavüz olayları oluyor kadınları öldürenler oluyor, terör oluyor.' Tipim de biraz zaten şey. Biraz da esmerim ya her türlü şeye çalınıyor. Hırsızlığa çalıyor, gaspa çalıyor. Şimdi tipe baktığın zaman mesela bu adam 10 sene yatmış neye yatmış desen cinayet demezler. Ben bile zannetmiyorum. Şimdi bu önyargıları ne yapmak lazım. Kaldıramayız ki önceden yerleşmiş topluma." (G8, 21)

Damgalanma sürecindeki iki öğrenme aşamasına (kişinin normal bakış açısını öğrenmesi ve buna istinaden kendisini yetersiz görmesi, ait olduğu kimliği idare etmesi ve diğerlerinin davranışlarıyla nasıl başa çıkacağını öğrenmesi) ek olarak kişi aldatıcı bir görünüm sergilemeyi de öğrenebilmektedir (Goffman, 2014, s.122). Bir sırrı açığa vurmaya kadar saklamak da kolay değildir. Böyle durumlarda kişi durumunun ifşa olmasını önlemek için basit/temel bir yalana başvurabilir (Goffman, 2014, s.126). “Benlik sadece sunulmamalı, kabul de görmelidir” diyen Goffman (2014, s.62) kişinin damgasına ilişkin bilgiyi açığa vurmasının ya da gizlemesinin nedenini bu bilginin karşı taraf için önemine bağlar. Benliğe ilişkin her yanıltıcı bilgi ister istemez sürecin “dallanıp budaklanmasına” neden olacaktır (Goffman, 2014, s.125, 126).

"Bir soru ile karşı karşıya kalıyordum: 'Telefonun niye yok', 'akşam şuraya gideceğiz neden gelmiyorsun', 'evli misin', 'neden hocalardan imza alıyorsun' gibi. Hep kaçamak cevaplar veriyordum. En sonra baktım bu olmuyor... Bilmek hakları. Sonra bir kişiye söyledim ve 'kendisinde tutmasını' istedim. Sonra 6-7 kişi oldu." (G2, 44).

"(Mahkûm olduğumu) söylemek zorunda kaldım. Bir yere davet ettiler. Oraya gelemem buraya gelemem. Artık söylemem lazımdı. Yalan yalan nereye kadar." (G8, 21)

Mahpus bireyin itibarsızlaştırılmış ve korkulan (anormal) kimliğini diğer (normal) kişilere açmamasının sebebi sosyal dışlanmaya maruz kalabilme ihtimalidir. Üstelik “mahpus” olmak görünür bir damga değildir. Bu nedenle kişinin toplumsal kimliğini saklaması ya da yanıltıcı bir kimlik imajında bulunması

söz konusu olabilmektedir. Endişe verici bir kimliğe sahip olan mahpus bireylerin “normal” olan diğerlerinin arasında yer almak istemesi ve bu noktada ortaya çıkabilecek yanlış anlaşılmalardan ve muhtemel diğer sarsıcı sonuçlardan (örneğin iletişimin kesilmesi gibi) kaçınmak istemesi anlaşılır bir durumdur:

“Bazı samimi olduğum 2-3 arkadaşta durumumu söyledim. Aslında herkese söyleyebilirim. Benim için herhangi bir sakıncası yok. Ben bunu söylersem hiç utanmam. Çünkü artık özdeşleştik yani artık kendi içimizde muhakeme ede ede savaşı yendik çıktık. Tekrar o savaşı vermem... Ama gerek duymuyorum.” (G8, 21)

“Total bir kurum” olan hapishanenin otoriter yapısından ve eril kimliğinden uzaklaşan ve belirli bir zaman dilimi ile sınırlı olmakla birlikte özgür dünyaya iştirak eden kişinin gündelik ilişkileri de büyük ölçüde değişime uğramaktadır. Hapishane kültürü ile yoğrulmuş resmi benliğin kısmi deformasyonu buna karşın kişinin kurum öncesi benlik imgesine kavuşması ya da yeni bir benlik imgesi geliştirmesi mümkün olmaktadır. Birey üniversite yerleşkesi içinde kurum kültürüne (kurum kurallarına) uygun davranışlarda bulunarak “hiper erkeksi” performanslardan kaçınabilmektedir. Kadın öznenin varlığı ve onlarla kurulan toplumsal etkileşimler benlik imgesinin eksik veya yarım kalan yönünün tamamlanmasını sağlamaktadır. Mahpus öğrencilerin yerleşke içindeki diğer sosyallikleri (kütüphane, yemekhane, kafeler ve sportif faaliyet alanları gibi) ise kişiye kendi olma imkânı vermekte ve nihayetinde tahrip olan benlik imgesi onarılabilmektedir.

“Sınıfta... bir nevi abi profilindeyim. Gençler ne yapalım, şuraya gidelim... Yaşları benden küçük olduğu için onların yanlış bir yola girmemesi için elimden geleni yapıyorum.” (G5, 21)

Mahpus öğrencilerin diğerlerinin (kurum personeli ve öğrenciler başta olmak üzere yerleşke içindeki diğerlerinin) kendisi hakkındaki izlenimlerini yönlendirmede çeşitli stratejiler (ifşa etme, saklama ya da yalan söyleme) ürettiği gözlenmektedir. “Görünür” bir damgadan ziyade “bilinir” bir damgayı sahip kişilerin farklı benlik(hatta sahte benlik) imgeleri üretmesi ve bunu kurgularken izleyicileri dikkate alması (öğretmen ile öğrenci ayrımı gibi)farklı performansların sergilenmesine ve farklı vitrinlerin kullanılmasına neden olmaktadır.

Sonuç

Çalışma kapsamında mahpus öğrencilerin benlik sunumları iki kurumsal dünya üzerinden karşılaştırılmıştır: hapishane ve üniversite. Hapishaneler “kurum kuralları” çerçevesinde işleyen, kapatılmış bireyin kişisel özerkliğini elinden alan, kişilerin senkronize bir şekilde gündelik faaliyetlerini yerine getirmesini dikte eden, kişisel mülkiyetin olmadığı “total kurumlardır.” Bireye kendi olma imkânını tanıyan (sahne arkası/arka bölge), kendine özgüdüli, kültürü ve kuralları olan koğuş sistemi ise gündelik hayatın dramasını farklılaştırır. Hapishaneye giriş ile birlikte yaşanan “çifte izolasyon” süreci kurum öncesi benliğin izlerini silerken mekânın cinsiyetçi kimliği (kadın seyircinin yokluğu) ve seyircilerin mevcut profili mahkûmların “hegemonik erkeksi roller” sergilemesine neden olur. Böylelikle birey kendini diğerlerine açarken kurum kültürünün doğasına uygun olarak hiper erkeksi bir benlik imgesi (sert, saldırgan, şiddet eğilimli) kurgular. Kişinin bedeni üzerindeki tasarrufu bile bu noktada (jilet kesikleri ve dövme gibi) dramanın inandırıcı olabilmesi için vitrin olarak kullanılır. Buna karşın mahpus öğrencilerin üniversite yerleşkesi içinde kurguladıkları benlik imgeleri farklıdır. Eğitim vasıtasıyla mahpus öğrenciler sadece hapishane duvarlarını ve tel örgülerini değil aynı zamanda hapishanenin eril kimliğini de aşmaktadır. Sert, kaba ve saldırgan davranışlardan uzaklaşma ve/veya hapishane kültürünün bedene yansıyan dışa vurumlarından kaçınma söz konusudur. Hiç şüphesiz

hapishane atmosferini uzun süredir soluyan kişiler için özgür dünyaya iştirak etmek kolay değildir. Sürekli bir gözetim altında olduğuhissinden kurtulmak ya da bastırılmış ve aşağılanmış bir benliği onarmak zaman alabilir. Üstelik kişinin bedensel hareketlerine yansıyan kurum kültürünün izleri artık kişinin vitrini haline gelmiş olabilir. Öte yandan mahpus öğrencilerin eğitim faaliyetleri ile kendilerini gerçekleştirme çabalarının benlik saygılarının yükselttiği gözlenmektedir. Kadın özne ile karşılaşmalar ve diğer aktörlerle (kurum personeli, öğrenciler ve dışarıdakiler) girilen toplumsal etkileşimleri yeni bir benlik imgesinin ya da kurum öncesi benlik imgesinin yeniden oluşturulmasını sağlamaktadır. Yaşadıkları “çifte hayatın” birtakım sorunları da bulunmaktadır. Taşınmış oldukları “damganın” biliniyor olması özellikle kurum personeli ile bazı sorunların yaşanmasına neden olmaktadır. Nihayetinde mahpus öğrenciler bütün bu toplu etkileşimler ve karşılaşmalar neticesinde diğerlerinin kendileri hakkındaki bakış açılarını öğrenmekte ve buna istinaden ait olduğu kimliği idare edebilmekte (açığa vurma, saklama ya yalan söyleme) ayrıca kendine yönelik izlenimler ile nasıl başa çıkacağını öğrenebilmekte hatta bu noktada sahte benlik imgeleri kurgulayabilmektedir.

Kısacası mahpus öğrencilerin gündelik yaşamdaki benlik sunumları kurumsal dünyalara (hapishane ve üniversite) ve dolayısıyla kurumsal kimliklere bağlı olarak (suçlu ve öğrenci) değişmektedir. Benlik imgeleri sayesinde kişi başkalarının gözünden kendini nesne konuma koyabilmekte ve özdenetimini sağlayabilmektedir. Bu durum benliğin toplumsal süreçler çerçevesinde gelişen ve idame ettirilen bir gerçeklik olduğunu ortaya koymaktadır.

Kaynakça

- Behan, C. (2014). Learning to escape: Prison education, rehabilitation and the potential for transformation. *Journal of Prison Education and Reentry*, 1(1), 20-31.
- Bourdieu, P. (1999). *Understanding*. P. Bourdieu (Ed.), The weight of the world: Social suffering in contemporary society (s.607-626) içinde. California: Stanford University Press.
- Crewe, B. (2006). 'Male prisoner' orientation towards female officers in an English prison'. *Punishment&Society*, 8(4): 395-421.
- Crewe, B. (2007). *The sociology of imprisonment*. Yvonne Jewkes (Ed.). Handbook on Prisons (s.123-151) içinde. Willian Publising, Devon.
- Cuff, E. C., Sharrock, W.W. ve Francis, D.W. (2013). *Sosyolojide perspektifler*. (Ümit Tatlıcan, Çev.), İstanbul: Say Yayıncılık.
- Goffman, E. (2009). *Günlük yaşamda benliğin sunumu*, (Barış Cezar, Çev.), İstanbul: Metis Yayınları.
- Goffman, E. (2014). *Damga örselenmiş kimliğin idare edilişi üzerine notlar*. (Ş. Geniş, L. Ünsaldı ve S. N. Ağırnaslı, Çev.), Ankara: Heretik Yayınları.
- Goffman, E. (2016). *Tımarhaneler: Akıl hastalarının ve kapatılmış diğer kişilerin toplumsal durumu üzerine denemeler*. (Ebru Arıcan, Çev.), Ankara: Heretik Yayınları.
- Goffman, E. (2017). *Kamusal alanda ilişkiler: Toplu yaşamın mikro incelemeleri*. (M. Fatih Karakaya, Çev.), Ankara: Heretik Yayınları.
- Hackman, K. M. (1997). Correctional education-challenges and changes. *Journal of Correctional Education*, 48(2), 73-77.
- Hughes, E. (2000). *An inside view: Prisoners' letters on education*. D. Wilson and A. Reuss (Eds.). Prison(er) education stories of change and transformation (s.138-157) içinde, Winchester: Watersidepress.
- MacGuinness, P. (2000). *Dealing with time: Factors that influence prisoners to participate in prison education programmes*. D. Wilson and A. Reuss (Eds.). Prison(er) education stories of change and transformation (s.83-105) içinde. Winchester: Watersidepress.
- Nichols, Helen (2016). *An Inquiry into adult male prisoners' experiences of education*(Unpublished doctoral dissertation). The University of Hull at Cottingham Rd, England.
- Reuss, A. M. (1997). *Higher education & personal change in prisoners*(Unpublished doctoral dissertation). The University of Leeds at Leeds, UK.
- Sykes, G. M. (1958). *The society of captives*. New Jersey: Princeton University Press.
- Turner, J., Beeghley, L. ve Powers, C.H. (2010). *Sosyolojik teorinin oluşumu*.(Ümit Tatlıcan, Çev.), İstanbul: Sentez Yayıncılık.
- Wallace, R. A. ve Wolf, A. (2012). *Çağdaş sosyoloji kuramları: Klasik geleneğin genişletilmesi*. (M. Rami Ayas ve Leyla Elburuz, Çev.), Ankara: Doğu Batı Yayınları.